

DOPISY EGYPTSKÝCH KRÁLŮ

Jana Mynářová

Ve všech kulturách – a to nejen starověkých – tvoří korespondence jeden z hlavních pramenů našeho poznání života všech vrstev společnosti. Dopisy nám pomáhají porozumět činům krále, vysokých státních hodnostářů, vojenských představitelů, stejně jako obyčejných řemeslníků, dělníků či zemědělců. Na rozdíl od královských nápisů, které často promlouvají vzletným a formálním jazykem, či krásné literatury, která používá květnatou řeč i nejrůznější archaismy a slovní hříčky, jsou to právě dopisy, které nejpřesněji zachycují projevy současného mluveného jazyka jednotlivce i skupiny. Je obecně známo, že právě korespondence začíná nejdříve používat nových slov – nejčastěji pak výpůjček z jiných jazyků – stejně jako užívá i nové gramatické jevy. Ani ve starém Egyptě tomu nebylo jinak.

Nejstarší staroegyptské dopisy se nám dochovaly až ze Staré říše¹, ale na základě paralel s dalšími starověkými kulturami nemůžeme pochybovat o tom, že korespondence musela existovat již mnohem dříve a pouze nám nezůstala zachována. Jednotlivé dopisy se však neomezují pouze na svět živých – vždyť se i samotní bohové mohli stát jejich adresáty. Stávalo se tak nejen prostřednictvím jejich kněží, kteří měli za úkol tento list příslušnému božstvu přednést, ale i přímo, jak je tomu v případě dopisu na papyru Straßburg 21, jehož příjemcem je bůh Amon z Híby. Ani zemřelí jedinci nebyli vytrženi z tohoto koloběhu – jejich příbuzní a známí se na ně mohli obrátit v těžkých okamžicích svého života, a to zejména tehdy, pokud bylo příčinou jejich nesnází působení jiných zemřelých. Tyto tzv. „dopisy zemřelým“ představují v egyptském dopisnictví zcela zvláštní a samostatnou kapitolu, se kterou se mohli čeští čtenáři seznámit i na jiných místech².

Z doby Staré říše nám bohužel zůstalo dochováno jen naprosté minimum textů. Jedná se skutečně jen o ojedinělé příklady. O existenci některých dopisů se také náhodně dozvídáme až z kopií jejich odpovědí, které nám ve výjimečných případech zůstaly zachovány. Tímto způsobem se dozvídáme například o tom, že právě prostřednictvím dopisů se na svého krále Džedkare-Isesiho obraceli jeho dva hodnostáři, Senedzemíb a Šepsesre.

¹ Srov. příspěvek Renaty Landgráfové „Poselství minulosti. Egyptské dopisy Staré a Střední říše“ v tomto sborníku.

² Janák (2003: 72–74).

Obdobně tomu je i v případě korespondence z konce Staré říše mezi Harchufem a králem Pepim II.

Přibližně 100 dopisů reprezentuje dobu Střední říše. V tomto počtu tvoří nespornou většinu (86 dopisů) texty nalezené v rozvalinách chrámového archivu na lokalitě Káhún na jihovýchodním kraji Fajjúmské oázy a pocházející z druhé poloviny výše uvedeného období. Zvláštní kapitolu pak tvoří celek jedenácti dopisů objevených v Dér el-Bahrí – tzv. Hekanachteho dopisy³. V kontextu Střední říše však nepochybně vyniká text, který se stal součástí větší literární skladby. Jedná se o dopis sepsaný Sinuhetem v době jeho exilu⁴.

K enormnímu nárůstu dochovaných dopisů dochází v období Nové říše, ze kterého máme k dispozici více jak 300 dopisů rozličné povahy a obsahu; jejich formální stránka ale zůstává velmi podobná. Novoříšský dopis není nijak datován a na jeho počátku se dozvídáme jména pisatele i adresáta. Pisatel často posílá adresátovi mnoho pozdravů a také se odvolává na bohy, jejichž přízeň pro adresáta vymodlil. Až do tohoto okamžiku jsme hovořili o dopisech, které byly psány egyptským jazykem a to dokonce i tehdy, pokud putovaly mimo území Egypta. V Nové říši se ale objevuje i korespondence egyptských panovníků a jejich zástupců v administrativě oblastí, které se ocitly pod egyptským vlivem či nadvládou. Takové dopisy představují v pozdní době bronzové jeden z klíčových pramenů naší rekonstrukce zdejšího společenského vývoje. Na prvním místě nepochybně i nadále stojí archeologické nálezy pocházející přímo z daného teritoria, avšak písemný materiál korespondenčního charakteru pro nás bezesporu zůstává výjimečně bohatým zdrojem k porozumění nejen egyptského administrativního aparátu v Syropalestině, ale zejména celkového vývoje tohoto regionu.

Hovoříme-li o korespondenci v kontextu egyptské civilizace, pak k nejvýznamějším nálezům nesporně patří objev královského archivu v egyptské Tell el-Amarně (starověkém Achetatonu) ve středním Egyptě. Tento archiv však není v kontextu starověkého Předního východu nijak zvláštní či výjimečný. Královské i obdobné soukromé archivy jsou doloženy na mnoha místech Mezopotámie, Syropalestiny i Malé Asie. Pouze na několika lokalitách však byly objeveny texty, jejichž pisatelem byl samotný egyptský panovník či jím pověřený hodnostář egyptského původu. S takovými texty se můžeme setkat právě v již zmíněné Tell el-Amarně, Tel Ta'neku, Kámid el-Lóz, Boghazkale a Rás eš-Šamrá, kterým se budeme podrobněji věnovat dále.

³ Tyto jsou pojednány, společně s dalšími aspekty vztahujícími se k Hekanachteově osobě, v samostatné studii Hany Vymazalové, srov. H. Vymazalová „Hekanachte“ in: *Pražské egyptologické studie. Suplementa (v tisku)*.

⁴ Pro český překlad textu srov. Bárta (1999: 13–29).

Výzkumy na této lokalitě, která se rozkládá asi 8 km jihovýchodně od Megidda, zahájil již v roce 1899 Ernst Sellin. Expedice Vídeňské univerzity zde pracovala během tří výkopových sezón až do roku 1904. V šedesátých letech 20. století (pozn., přesněji v letech 1963–1968) zde výzkumy obnovila spojená expedice American Schools of Oriental Research a Concordia Seminary ze Saint Louis pod vedením Paula W. Lappa. Právě při Sellinově výzkumu se podařilo objevit celkem sedm kompletních a dalších pět fragmentárních klínopisných tabulek psaných periferní variantou akkadštiny. Adresátem těchto dopisů byl jakýsi Talwišar⁶, pravděpodobně místní vládce, a odesílatelem dvou z nich nositel egyptského jména Amenhotep (Amanhatpa) (pozn. jedná se o tabulky TT5 a TT6). Již v roce 1944 přišel William F. Albright s názorem, že odesílatelem dopisů není nikdo jiný než korunní princ a budoucí egyptský král Amenhotep II. Jeho předpoklad se však doposud nepodařilo ani přesvědčivě potvrdit ani odmítnout. Velkým problémem tak pro nás zůstává přesná datace těchto textů. Mezi účastníky expedice se totiž nenalezl ani jediný, který by měl rozsáhlejší zkušenosti v terénní archeologické praxi a tak schází jakákoliv metodická stratifikace nálezů. Podle paleografie se zdá, že texty z Tel Ta'neku by mohly představovat v kontextu korespondence nejstarší doklad úzkého kontaktu mezi egyptskými panovníky a syropalestinskými knížaty a jejich datace by mohla odpovídat i 15. století př. n. l., zřejmě krátce po vítězných vojenských taženích Thutmose III. v tomto regionu.⁷

Překlad textu TT5

<1> „Talwišarovi, <2> takto (praví) Amanhatpa: <3> Nechť Ba'al ochraňuje Tvůj život. <4> Pošli své bratry <5> společně s jejich vozy <6> a pošli <7> koně, svůj tribut <8> a pozdravný dar. <9> A ve věci všech <10> (těch) zajatců, <11> kteří jsou <12> u Tebe, <13> pošli (mi) je <14> zítra <15> do Megidda.“

Překlad textu TT6

<1> „[Tal]wišarovi, <2> [takto (praví) A]manhatpa: <3> [Nechť Ba'al] ochr[anu]je Tvůj život. <4> Dříve <5> jsi byl zvyklý <6> mi posílat <4> Bazunu, <5> syna Narsiho. Mimoto, Tvoji <8> vojáci <6-7> nejsou v posádkové jednotce <8> a <9> Ty sám ke mně <8-10> nepřicházíš <11> ani neposíláš svého bratra. <12> A co víc, <13> já jsem byl v Gaze a <14> Ty jsi mne <13-14> (ani) nenavštívil. <15> Nyní [vyřáším] <16> do války, [avšak <17> Ty a] Tvoji [bratři] [nikoliv]. <18> Nadto, pokud jde o [Tvé] bratry a <19> [Tvé služeb]níky, [ty jsi] je <20> neposlal [ke mně]. <21> [Pokud se jedná o koně] (a) Tvůj [tribut], <22> [pošli je ke] mně. <23> [Ny]ní co se týče (těch) zajatců, <24> [kte]ré jsem zaplatil, <25> [poš]li je. A konečně ve věci [Tvých] bratrů [a] <26> jejich [vozů], [pošli je] <27> [ke] mně do [...], <28> [pošli] mi <29> [z]ítra a [...] <30> [poš]li svůj [...] dar.“

⁵ Albright (1944).

⁶ Srov. Albright (1944) pro starší čtení jména jako Rewašša.

⁷ Malamat (1961: 218–227).

Texty z Kámid el-Lóz⁸

Kámid el-Lóz, lokalita ve východním Libanonu, v jihovýchodním výběžku údolí Biqa^c, byl jako starověké Kumidi identifikován A. Guthem již v roce již 1897, ale systematický archeologický výzkum zde byl zahájen až v roce 1963. Tento pokračoval s krátkými přestávkami až do roku 1981. Na výzkumu se v prvních letech (1963–1964) podílela spojená expedice univerzity J. Gutenberga z Mainzu a univerzity v Saarbrückenu, v jejímž čele stáli Arnulf Kuschke a Rolf Hachmann, a následně pouze druhá jmenovaná instituce, která však musela lokalitu z důvodů horšící se politické situace předčasně v roce 1981 opustit. V průběhu libanonské občanské války se však Kámid el-Lóz, nepochybně jedna z nejvýznamnějších lokalit pozdní doby bronzové v oblasti moderního Libanonu, stala nejen předmětem cíleného útoku amatérských hledačů pokladů, ale v roce 1982 i přímým svědkem bojů mezi armádami Sýrie a Izraele. Unikátní archeologický materiál tak byl prakticky kompletně zničen.⁹ Nejstarší nález klínopisných tabulek se datuje do roku 1969, kdy byly objeveny čtyři dopisy (Kl 69: 277, Kl 69: 279, Kl 69: 100 a Kl 69: 278), další tři pak následovaly mezi lety 1972 a 1978. K nejzajímavějším a z historického hlediska nejdůležitějším textům patří nesporně dopisy Kl 69: 277 (Kumidi 1) a Kl 69: 279 (Kumidi 2) a to nejen pro svůj dobrý stav dochování, ale především z důvodu, že jejich odesílatelem byl blíže nespecifikovaný egyptský panovník.

Překlad textu Kl 69: 277 (Kumidi 1)

<1> „Zalajovi, vládci Damašku <2> řekni: Takto (praví) král: <3> Nyní tuto tabulku <4> jsem Ti poslal, aby k Tobě promluvila. <5> Dále – pošli mi <6> Hapiru z pastvin <7> o kterých jsem Ti již psal (následující): <8> „Dám je <9> do měst země Kuš, <10> aby v nich sídlili, <11> že já jsem je vyplenil. <12> A věz, že nyní <13> je král zdrav jako Slunce <14> na nebesích, jeho vojska (i) <15> vozy jsou početné. <16> Od Horní země po Dolní zemi, <17> od Slunce východu do <okraj> Slunce <17> západu, se daří velmi dobře.

Překlad textu Kl 69: 279 (Kumidi 2)

<1> „Abdi-Milkovi, vládci Šaza'eny <2> řekni: Takto (praví) král: <3> N[yní] tuto [t]abulku <4> jsem Ti p[os]lal, <5> aby [k] Tobě <4> promluvila. <6> [Dá]le – pošli mi <7> [Hapi]ru z pastvin, o kterých [jsem Ti již psal] (následující): [...]

Na tomto místě nemůžeme nijak zpochybnit skutečnost přednesenou Dietzem O. Edzardem jako editorem těchto dopisů, že příslušné texty z Kámid el-Lóz obsahově, formálně i ortograficky odpovídají tzv. „vazalským“ dopisům z archívu v egyptské Tell el-Amarně a dobu jejich vzniku tak můžeme přibližně stanovit kolem poloviny 14. století př. n. l.

⁸ Edzard (1970: 55–62).

⁹ Fisk (1991).

Korespondence nalezená při výzkumech lokalit Kámid el-Lóz i Tel Ta^c nech odráží stejné procesuální prvky jako texty nezpochybnitelně pozdějšího data a také jejich primární funkce musela být obdobná – tedy výběr produktů (ať ve formě darů či pravidelně placeného tributu), jejich transport do Egypta a administrativa spojená s celým tímto procesem. Podívejme se tedy nyní podrobněji na samotný královský archiv v Tell el-Amarně.

Texty z Tell el-Amarny

Datum objevení královského archivu starověkého Achetatonu můžeme dnes jen velmi těžko přesně určit. Nepopíratelná je však skutečnost, že od roku 1887 se začaly u obchodníků se starožitostmi objevovat jednotlivé tabulky popsané klínovým písmem. Do dnešních dnů dosáhl jejich počet úctyhodného čísla 382. Mezi texty však nejsou zastoupeny výhradně dopisy, ale též sylabáře, lexikální seznamy či dokonce literární skladby. Dopisů a s nimi spojených inventářů je celkem 350.

Za první výkopce tak můžeme považovat místní rolníky, kteří při vykopávání hlíny v rozvalinách starověkého města v roce 1887 první tabulky objevili. Tento nález byl bezprostředně na to v letech 1891–1892 následován systematickým archeologickým výzkumem pod vedením sira Williama M. Flinderse Petrieho. Na jednotlivých částech lokality se pak vystřídalo velké množství archeologických expedic, z nichž se mezi nejvýznamnější řadí expedice Ludwiga Borchardta pro Deutsche Orient-Gesellschaft (1907, 1911–1914), expedice Egypt Exploration Fund (řediteli výzkumu byli mj. T. E. Peet, H. Frankfort, F. L. Griffith či J. D. S. Pendlebury) a expedice pod vedením Geoffreyho T. Martina, který se na počátku 70. let 20. století soustředil na výzkum královské hrobky. V roce 1977 zahájila svou činnost v Tell el-Amarně opětovně Egypt Exploration Society (dříve Fund), v jejímž čele stanul Barry J. Kemp a která se na zdejších archeologických pracích podílí až do dnešních dnů.

Zcela stěžejním dílem pro studium amarnských textů dodnes zůstává dvojsvazkové dílo J. A. Knudtzona¹⁰. Knudtzone však nebyl rozhodně prvním, kdo se pokusil o komplexní edici těchto textů – nejstarší edicí je práce Hugo Wincklera, vydaná již roku 1896¹¹. Právě archeologické práce pod vedením sira W. M. F. Petrieho značnou měrou přispěly k navýšení počtu tehdy známých tabulek, tudíž když v roce 1907 Knudtzone vydal první svazek své edice, bylo známo již 358 textů. Po roce 1907 bylo nalezeno dalších 24 textů, které byly publikovány nejprve časopisecky a následně uceleně v edici Ansona F. Raineyho¹².

¹⁰ Knudtzone (1907–1915).

¹¹ Winckler (1896).

¹² Rainey (1978).

Také mezi tabulkami z archívu v Tell el-Amarně můžeme nalézt několik textů, jejichž pisatelem byl egyptský panovník. Můžeme však pouze spekulovat o tom, proč byly dopisy, jednoznačně určené pro cizí panovníky a vládce, objeveny v místě, odkud měly být odeslány – nikoliv tedy v místě jejich určení. Těchto deset dopisů bylo navíc nalezeno společně s korespondencí, která směřovala do Egypta z celého Předního východu. V současném stavu poznání se nám tak nabízí dvě vysvětlení – buď se mohlo jednat o jakési vzory, podle kterých byly další dopisy koncipovány, nebo se mohlo jednat i o dopisy, které se vrátily odesílateli jako nedoručitelné. Nejpravděpodobnějším a nepochybně i nejčastějším důvodem nemožnosti doručit příslušný text mohla být neustále se měnící politická situace, což by vyhovovalo zejména pro region severní Sýrie, kde ve 14. století enormě narůstá chetitská aktivita. F. Pintore¹³ pokládá nález vazalských dopisů (s výjimkou textu EA 162) za výsledek přehlédnutí na straně pisatele při administrativních procedurách.

Akkadsky psané dopisy egyptského panovníka však nejsou jediným příkladem královské korespondence v amarnském archívu. Text označovaný podle standardní edice J. A. Knudtzona jako EA 31 a adresovaný Amenhotepem III. Tarchundaradovi, králi Arzawy, představuje spolu s jeho odpovědí (EA 32) jediný příklad korespondence v chetitštině. Je zajímavé, že zatímco přímo s chetitským prostředím korespondují ve 14. století př. n. l. egyptští vládci výhradně akkadsky (srov. dále texty z Chattuše), pak s malým královstvím rozkládajícím se na jižním pobřeží Anatolie je korespondence vedena chetitsky. Stejně jako u dalších dopisů mezi „rovnocennými“ partnery je i v arzawské korespondenci hlavním předmětem vyjednávání o sňatku arzawské princezny s egyptským králem a s tím spojené ekonomické otázky o výši věna a hodnotě darů. V případě akkadsky psané korespondence se jedná o následující texty EA 1, EA 5 a EA 14 (adresátem babylónský panovník) a EA 99, EA 162, EA 163, EA 190, EA 367, EA 369 a EA 370, určené vazalským vládcům v oblasti Sýrie a Palestiny.

Podle „sociálního“ postavení pisatele bývá veškerá a nejen egyptská korespondence rozdělována do dvou poměrně striktně vymezených kategorií¹⁴ na tzv. „mezinárodní“ či „královskou“ korespondenci a korespondenci „vazalskou“. Zástupce „mezinárodní“ korespondence představují v egyptském kontextu právě dopisy určené králi Babylónie, zatímco texty adresované drobným lokálním syropalestinským vládcům zastupují korespondenci „vazalskou“.

Obě výše uvedené kategorie se kromě politicko-společenského postavení jejich adresátů liší i ve formální stránce, kdy v „mezinárodních“ textech může například již podoba adresy jasně vypovídat o sociálním po-

¹³ Pintore (1972: 126 pozn. 145).

¹⁴ Proti takto striktnímu dělení korespondence srov. Mynářová (2003: v tisku).

stavení jednotlivých účastníků. Prestižní postavení je demonstrováno uvedením jména výše postavené osoby na prvním místě, tedy „Takto (praví) XY₁ - Řekni XY₂“, přičemž první jméno je uvedeno v nominativu a druhé v dativu. Tento diplomatický úzus má v klínopisné tradici dlouhé trvání a jedná se též o podobu adresy, která je nejčastěji používána v obdobné korespondenci ze syrského Mari, datované do 18. st. př. n. l., tedy přibližně o 400 let dříve než u našich amarnských textů. Nedílnou součástí „mezinárodní“ korespondence, která bezprostředně následuje po uvedení jmen odesílatele a adresáta, je pozdrav. V něm pisatel oznamuje příjemci dopisu skutečnosti spojené se svou situací (vždy se mu daří dobře) a totéž přeje i druhé straně. Rozsah tohoto projevu přízně i konstatování vlastního stavu se však neomezuje pouze na osobu panovníka, ale adresát je plně informován i o pisatelově okolí. Jako příklad zde můžeme uvést příslušnou pasáž z dopisu EA 1: <3> „Mně se daří dobře, <4> nechť (i) Tobě se daří dobře. Tvému domu, Tvým ženám, <5> Tvým synům, Tvým hodnostářům, Tvým koním, <6> Tvým vozům (a) ve Tvých zemích nechť se daří velmi dobře. <7> Mně se daří dobře. Mému domu, mým ženám, mým synům, <8> mým „velkým“, mým koním, mým vozům, <9> mým početným vojskům se daří dobře a (také) v mých zemích se daří velmi dobře.“

Je pouze logické, že s obdobnou pasáží se ve vazalské korespondenci nesetkáme. Místo vzájemného přání přechází egyptský pisatel přímo k vlastním sdělením, jejichž okruh je zde poměrně omezen. „Vazalská“ korespondence je tedy obecně charakterizována formální i obsahovou podobností jednotlivých textů. Odesílatel, kterým je egyptský panovník, na rozdíl od „mezinárodní“ korespondence nikde neuvádí své jméno a označuje sám sebe lakonicky pouze jako „krále“. Následující část dopisu je však zvláštní a nesetkáme se s ní jinde než v korespondenci egyptské provenience (srov. již výše texty z Kámid el-Lóž) - „Nyní tuto tabulku jsem Ti poslal, aby k Tobě promluvila“. Toto slovní spojení má nepochybně předobraz v egyptském „Nyní Ti posílám tento dopis, můj vzkaz Tobě“, které je tak bohatě a pravidelně zastoupeno v egyptských dopisech.¹⁵ Texty v kategorii „vazalských“ dopisů také nesporně představují běžnou korespondenci spojenou s fungováním a správou oblastí pod egyptskou správou či nějakým způsobem s tímto systémem spojeným. Formální členění i vlastní obsah textů se v žádném případě výrazně neliší od egyptských dopisů tak, jak je máme bohatě doloženy právě z doby Nové říše a zejména z období ramessovských vládců. Pro srovnání zde můžeme uvést jeden z dopisů dochovaných na papyru Bologna 1094 a jeden z „vazalských“ dopisů egyptského krále:

¹⁵ Pro překlad textů EA 99, EA 367, EA 369 a EA 370 srov. Kořínková (1999).

Dopis s instrukcemi (pBologna 1094)

<1,9> Mahu, písař zbrojnice faraóna, nechť žije věčně, je zdrav a svěží hovoří k písaři Puhe-movi: Nyní Ti posílám tento dopis, můj vzkaz Tobě. <1,10> Věnuj se plnění všech příkazů, kterými jsi byl pověřen, s úsilím a pevností. Nebuď nedbalý. Dále - <2,1> věnuj se místu faraóna, nechť žije věčně, je svěží a zdrav, ve kterém se nacházíš a pošli mi zprávu o <2,2> všem, co jsi vykonal. Zaříd, aby byly přineseny ony fajánsové korálky o kterých jsem Ti (již) psal, stejně tak jako požadovaný <2,3> karneol. Stráž a dávej pozor! Poznamenej si toto.“

EA 367

<1> „Intarutovi, vládci Akšapy <2> řekni - takto (praví) král: <3> Nyní tuto tabulku jsem Ti poslal, aby k Tobě promluvila. <4> Dávej pozor - věru spravuješ <5> místo krále, které je Ti svěřeno. <6> Král k Tobě nyní <7> posílá Hanniho, syna Maireova, <8> králova správce stáží v zemi kanaánské. <9> Tomu, co Ti řekne naslouchej <10> velmi pozorně, ať nestihne Tě <11> královský trest. Všem slovům, <12> která Ti bude říkat, naslouchej velmi pečlivě <13> a konej velmi usilovně. <14> Věřu dávej pozor - nebuď nedbalý. <15> Připravíš <16> královským lučištníkům mnoho jídla, <17> všechno víno (a) všechno ostatní. <18> Nyní dorazí k Tobě <19> velmi rychle <20> a uřízne hlavu <21> nepřítelům krále. <22> A věz, že <23> nyní je král zdrav jako Slunce <24> na nebesích, vojsko jeho (i) vozy jeho <25> četně se mají opravdu dobře.“

Texty z Chattuše

Mezi korespondencí pocházející z hlavního města říše Chetitů Chattuši (moder. Boghazkale) tvoří dopisy egyptského původu nezanedbatelnou část. Nejstarším textem spojeným s egyptsko-chetitskými vztahy je proslavený dopis královny-vdovy žádající krále Šuppiliumu o vyslání chetitského prince, který by se mohl stát jejím manželem. Tento dopis je také jediným textem datovaným do 14. století př. n. l. Zbývajících 84 dopisů bylo postupně sepsáno za vlády Ramesse II. a tematicky je můžeme rozčlenit zejména na dopisy související s uzavřením egyptsko-chetitské mírové smlouvy (tedy kolem 21. roku Ramessovy vlády), dopisy spojené s problémem kolem Urchitešupa a dopisy zabývající se sňatkem chetitských princezen s egyptským panovníkem. Na rozdíl od dopisů v Amarnském archívu jsou texty z Chattuši psány jak akkadsky tak i chetitsky, a to zejména v korespondenci kolem sňatku s chetitskými princeznami. Od amarnských dopisů se tyto texty liší také tím, že pisatelem není výhradně egyptský panovník, ale i další členové královské rodiny (královna Nefertari či nejstarší princ Sutechhircpešef) a vezír (Paser). To samé platí též na chetitské straně (královna Puduchepa). Takové konání Velké královské manželky ale není ničím novým - už v amarnské korespondenci se mitanský panovník Tušratta obrací po smrti jejího chotě Amenhotepa III. na Teji, jako na zákonnou zástupkyni a odpovědnou osobu se slovy (EA 26: 7-18) „...Ty jsi ta, která ví, že já sám jsem vždy projevoval lásku Mimmurejovi, Tvému muži a na druhou stranu, že Mimmureja, Tvůj muž vždy projevoval lásku vůči mně. A věci, které bych napsal a sdělil (tak) Mimmurejovi, Tvému muži a na druhou stranu věci, které by Mimmureja, Tvůj muž

vždy napsal a sdělil (tak) mně, Ty, Kelija a Mane víte. Avšak na druhou stranu jsi to (právě) Ty, která znáš mnohem lépe než všichni ostatní ony věci, které jsme si řekli (navzájem). Nikdo jiný je taktéž nezná.“ Teprve v ramessovské korespondenci je ale postavení královny zvětšeno ve značném počtu dopisů.

Lokalita Chattušaš byla objevena již roku 1834 Charlesem Texierem, ale nálezy chetitských textů jsou spojeny se jménem Ernesta Chantreho. Od roku 1905 vedli zdejší výzkumy Hugo Winckler a Theodor Makridi Bey, přičemž výkopové práce pro muzeum v Istanbulu, které byly částečně financovány Německou orientální společností (Deutsche Orient-Gesellschaft), byly zahájeny až v roce 1906. Na královské akropoli pak našli tisíce tabulek. Jejich práce pokračovaly také v letech 1907, 1911 a 1912, kdy se zaměřili na výzkum skladištních prostory náležících Velkému chrámu. Celkem bylo nalezeno téměř deset tisíc tabulek. Od roku 1907 zde začal paralelně s Wincklerovou expedicí působit i Německý archeologický ústav pod vedením Otta Puchsteina. K obnovení archeologických prací došlo opětovně po 1. světové válce v roce 1931, kdy byly dvě předchozí expedice spojeny a vznikla tak spojená expedice Německého archeologického ústavu a Německé orientální společnosti. Ředitelem byl jmenován Kurt Bittel. V době 2. světové války a bezprostředně po ní (mezi lety 1939 a 1952) byly práce zase pozastaveny, ale od jejich znovuzahájení již nebyly až dodnes přerušeny. Další několik tisíc tabulek bylo ještě objeveno pod vedením Petera Nevea po roce 1931 v oblasti Büyükkaya. Tabulky nalezené ve dvou částech města – palácovém administrativním komplexu na akropoli a rozsáhlé chrámové knihovně v Dolním městě – tak tvoří základ našeho poznání o životě starých Chetitů.

Texty z Ugaritu

Již ve 14. století př. n. l. máme v Amarnském archívu doloženu korespondenci egyptského a ugaritského panovníka – pisatelem těchto dochovaných dopisů je však výhradně ugaritský král.¹⁶ Ale i ze 13. století př. n. l. máme dochován dopis, kterým se ugaritský vládce, pravděpodobně Ammištamru II., obrací na egyptského krále Ramesse II.¹⁷ Vedle přibližně jednoho sta nejrůznějších egyptských nápisů na předmětech byly v poslední době v ugaritských archívech objeveny i dva texty korespondenčního charakteru. Jedná se o akkadsky psané texty RS 86.2230 a RS 88.2158, které můžeme přibližně datovat do 13. století př. n. l.

¹⁶ Pro krátký přehled vztahů mezi Egyptem a Ugaritem srov. Mynářová (2002).

¹⁷ Kořínková (2002).

Dopisy a egyptská propaganda

Vztah drobných syropalestinských panovníků a egyptského krále se odráží i v jejich korespondenci. Je nepochybné, že mezi oběma stranami rozhodně nepanovala politická rovnost, která by byla zcela neslučitelná s egyptským principem „božského úřadu“ krále. Vždyť z jednotlivých dopisů je jednoznačné, že právě egyptský panovník alespoň symbolicky uváděl tyto lokální vládcy do jejich úřadu. V tomto duchu pak byl mezi egyptským panovníkem a jeho knížaty nastolen závislostní vztah. Nejen monumentální královské texty, ale i korespondenci pak musíme chápat jako osobitý projev egyptské propagandy, která měla jediný cíl – zdůraznění legitimacy vládnoucího krále. Tento smysl však nemusíme hledat jen v písemných záznamech – taková propaganda se zajisté šířila nejprve ústně ve formě proslovů, které byly přenášeny pomocí prostředníků z královského dvora mezi lid. Jedním z těch, který zcela jistě napomáhal šíření těchto projevů, byl posel přinášející dopisy svého vládce až do nejdlejších koutů tehdy známého světa. Právě v dopisech se setkáváme s formulemi, ve kterých se spíše než slovo „číst“ objevuje „slyšet“ či „rozumět“. Pro posla byl tedy psaný dopis zřejmě jen pomůckou, která mu měla umožnit co nejpresnější ústní interpretaci. Pro posla přinášejícího poselství je písemný zápis také pouhou pomůckou, což vyplývá i z dopisní formule, kdy adresát sděluje, že „slyšel“, spíše než že „rozuměl“ či „četl“ dopis.¹⁸ Již z 18. století př. n. l. máme doloženo¹⁹, že tradiční politické vztahy byly posilovány osobními kontakty mezi jednotlivými panovníky. Tomu pak nesmírně napomáhala pravidelná výměna dopisů, kterou doporučovaly i příslušné dary, kterými mohly být oděvy, zlato, stříbro, vzácné nádoby či víno. Mnoho textů nalezených v archívech v Mari či Alalachu hovoří i o návštěvách jednotlivých vládců na cizích dvorech – jejich charakter byl však odlišný. Zatímco návštěvu krále Mari u krále Ugaritu, z jehož cesty se dochoval i podrobný itinerář, můžeme pokládat za čistě symbolickou záležitost, pak jiné cesty měly charakter projevu úcty podřízeného vůči nadřízenému. Stejně principy tak odráží právě i korespondence egyptských panovníků 14. a 13. století př. n. l.

Literatura

Albright, William F.

1944 „A Prince of Taanach in the Fifteenth Century B.C.“, *BASOR* 94, s. 12–27.

¹⁸ Srov. egyptský pLeiden I 370 „Slyšel jsem všechna slova, která jsi mi poslal“, či pAnastasi III, V, 23,4 a pLansing 1,4 „Piš svou rukou, čti svými ústy“.

¹⁹ Munn-Rankin (1956).

Bárta, Miroslav

1999 *Sinubetův útěk z Egypta. Egypt a Syropalestina v době Abrahamově*, Praha: Set-Out.

Edzard, Dietz O.

1970 „Die Tontafeln von Kámid el-Lóz“, in: D. O. Edzard – R. Hachman – P. Maiberger – G. Mansfeld (eds.). *Kamid el-Loz – Kumidí*, Bonn: Rudolf Habelt [SBA 7].

Fisk, Robert

1991 „The Biggest Supermarket in Lebanon. A Journalist Investigates the Plundering of Lebanon's Heritage“, *Berytus* 39, s. 243–252.

Janák, Jiří

2003 *Staroegyptská Kniha mrtvých – kapitola 105*, Brno: L. Marek [Pontes Pragenses 29].

Kořínková, Jana

1999 „Dopisy jara“, in: Vavroušek, Petr (ed.). *Čbatreššar. Ročenka Ústavu starého Předního východu a srovnávací jazykovědy Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1998*, Praha: FF UK, s. 3–20.

2002 „A Note on the Date of RS 20.182 A (+) B:A Supplement“, *ArOr* 70/2, s. 163–168.

Knudtzon, Jørgen A.

1907–1915 *Die El-Amarna-tafeln*, I-II, Leipzig: J. C. Hinrichs [Vorderasiatische Bibliothek].

Malamat, Avraham

1961 „Campaigns of Amenhotep II and Thutmose IV to Canaan“, *Scripta Hierosolymitana* 8, s. 218–231.

Munn-Rankin, J.

1956 „Diplomacy in Western Asia in the Early Second Millenium B.C.“, *Iraq* 18, s. 68–110.

Mynářová, Jana

2002 „Egypt, Ugarit a bitva u Kadeše“, *PES* 1, s. 162–168.

2003 „Ugarit – Royal or Vassal Correspondence?“, in: Charvát, Petr. (ed.). *Colloque franco-tchèque: l'Etat, le pouvoir, les prestations et leurs formes en Mésopotamie*, Praha (v tisku).

Pintore, F.

1972 „Transiti di Truppe e Schemi Epistolari nella Siria Egiziana dell'Etá di El-Amarna“, *Oriens Antiquus* 11, s. 101–116.

Rainey, Anson F.

1978 *El-Amarna tablets, 359–379: suppl. to J.A. Knudtzon, Die El-Amarna-Tafeln*, Kevelaer – Neukirchen-Vluyn: Butzon und Bercker – Neukirchener Verlag [AOAT 8].

Winckler, Hugo

1896 *Die Thontafeln von Tell-el-Amarna*, Berlin: Reuter & Reichard [Keilinschriftliche Bibliothek 5].